
Ю.М. Капіца, К.С. Шахбазян

Центр досліджень інтелектуальної власності
та трансферу технологій НАН України

ЗАСТОСУВАННЯ ЛІЦЕНЗІЙ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ПРИ РОЗМІЩЕННІ МАТЕРІАЛІВ НАУКОВИХ ЖУРНАЛІВ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

doi: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.321.062>

Розглянуто низку питань, пов'язаних із застосуванням ліцензій відкритого доступу при використанні наукових журналів, книжкових видань, розміщених в електронному середовищі провідними видавництвами світу. Зокрема, розглянуті підходи до застосування ліцензій *Creative Commons*: міжнародно-правові джерела для застосування *CC*, види та складові *CC*, особливості їх застосування науковими видавництвами країн ЄС, США та України. Запропоновані підходи до застосування *CC* та авторсько-правових застережень на веб-сайтах наукових видавництв України.

Ключові слова: науковий журнал, електронне середовище, авторське право, ліцензії відкритого доступу, ліцензії *Creative Commons*.

Ліцензії відкритого доступу широко використовуються компаніями *Google*, *Microsoft*, Фондом Вікімедіа, *Apple*, Яндекс, Рамблер, *Mail.ru* тощо. Їх використання передбачено політичними документами, що прийняті в ЄС та США, зокрема, це стосується наукових публікацій, створених під час виконання проектів Рамкових програм ЄС (7 РП, програми "Горизонт 2020").

Застосування ліцензій відкритого доступу закріплено в ряді міжнародних декларацій (Берлінська декларація з відкритого доступу до знань у наукових і гуманітарних галузях, "Заява Бетезда" відносно публікацій відкритого доступу 2003 р., Будапештська ініціатива з відкритого доступу, Заява щодо відкритого доступу до наукової літератури та дослідницької документації Міжнародної Федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) 2003 р. Також варто згадати Сальвадорську декларацію "Відкритий доступ: з погляду світу, що розвивається", прийняту у Бразилії в 2005 р., яка визначає, що у світі, в якому наука є універсальною, неприйнятним є обмеження доступу до наукової інформації).

Проект *Creative Commons* (CC) — це спроба створити ліцензійну модель, що змогла б працювати в будь-якій країні, виробити певний стандарт у сфері відкритих ліцензій і усунути проблему несумісності ліцензій, надавши правовласникам можливість до-

зволюти використання їхніх творів і об'єктів суміжних прав невизначеному колу осіб по всьому світу.

CC пропонує також ліцензії, адаптовані до законодавства різних країн. Ці адаптовані ліцензії засновані на міжнародних ліцензіях, але зі змінами, які відображають особливості термінології і норм національного законодавства в галузі інтелектуальної власності.

Елементи ліцензій CC. На сайті *Creative Commons* представлені стандартні форми різних видів ліцензій. Особа, що має авторське право, може заповнити на сайті *Creative Commons* просту форму і отримати електронну копію ліцензії. Оскільки зазначення знака авторського права є необов'язковим, не існує стандартних методів для відстеження захисту опублікованих матеріалів авторським правом.

Ліцензії *Creative Commons* використовують електронні теги (ярлики), написані мовою *XML*, що дозволяє програмним засобам відслідковувати умови ліцензування.

Ліцензії містять як короткий опис, так і докладний текст у формі ліцензії. Не вимагається поширення разом із твором тексту з умовами ліцензії. Є достатнім зазначення буквеного коду ліцензії.

У ліцензіях *CC* основні типи ліцензій прописані у назвах ліцензій.

Особливості ліцензій:

1. Ліцензія відкритого доступу – це дозвіл правовласника користувачу здійснювати використання твору переліком способів, визначених ліцензією.

2. Ліцензії *Creative Commons* є невиключними. Правовласник може дозволити використання свого твору за ліцензією *Creative Commons* і після цього укласти інший договір про надання невиключної ліцензії, в тому числі оплатний.

3. Ліцензії діють протягом дії авторського права, що в багатьох країнах (ЄС, Україна) становить строк життя автора та 70 років з моменту його смерті.

4. Ліцензію неможливо відкликати чи анулювати. Особа, що має авторське право, може припинити розповсюдження творів за ліцензіями *Creative Commons* у певний час, проте наявні копії будуть розповсюджуватися саме за ліцензією *Creative Commons*.

5. Як правило, вільні ліцензії надаються невизначеному колу осіб, є весвітніми (з дією у всіх країнах світу).

6. Вільна ліцензія може включати *надання права* на всі або деякі зі способів використання твору:

- використовувати твір у будь-яких цілях,
- вивчати його (у разі програмного забезпечення надається доступ до початкових кодів),
- створювати і поширювати копії твору,
- вносити у твір зміни,
- публікувати і поширювати такі змінені похідні твори (у тому числі зміни до початкових кодів програмного забезпечення) тощо.

При цьому користувач для більшості видів ліцензій має вказувати авторів твору, захищати репутацію авторів та їхнє право на захист твору від спотворень.

7. Кожна ліцензія *вимагає* від користувачів творів:

- одержувати дозвіл автора на будь-яку з дій, які автор вирішить обмежити;
- зберігати будь-яке повідомлення про авторські права на копіях творів;
- ставити посилання на ліцензію з копій твору;
- не змінювати умови ліцензії;
- не використовувати технологію, щоб обмежити законні використання твору іншими отримувачами ліцензії.

Міжнародно-правова основа ліцензій CC. Ліцензії CC не є альтернативою або додатковою системою по відношенню до авторського права. Навпаки, вони засновані на авторському праві, розроблялись відповідно до міжнародних принципів авторського права без прив'язки до конкретної юрисдикції. Шість основних ліцензій CC є міжнародними. Тобто вони були сформульовані на базі основних міжнародних договорів, що регулюють питання авторських і суміжних прав. Оскільки ліцензії CC націлені на розширення, а не звуження обсягу переданих прав, будь-які додаткові права, передача яких передбачається чинним законодавством країни, вважаються включеними до ліцензії.

Щодо країн ЄС, то в 2006 р. Європейська комісія профінансувала дослідження ринку наукових публікацій в Європі. У підсумкових документах цього дослідження агентствам, які фінансують науку, було рекомендовано встановити обов'язковість забезпечення доступності наукових публікацій в архівах відкритого доступу. Так, Європейська організація з ядерних досліджень *CERN* забезпечує онлайнний доступ до своїх книг у вигляді відкритих даних, використовуючи інструмент *CC0*. Різні види ліцензій CC використовуються для публікації результатів деяких експериментів, що виконують на Великому адронному колайдері.

Застосування ліцензій відкритого доступу для використання наукових журналів, книжкових видань, розміщених в електронному середовищі провідними видавництвами. У середині 2000-х виникла ідея створення гібридних журналів відкритого доступу (*Hybrid open access OA journal*), в яких тільки частина статей знаходиться у відкритому доступі, а решта — платні для читачів (точніше, платні для їх університетів і наукових організацій), оскільки розповсюджуються за звичайною передплатою (ця гібридна модель стала називатися *Walker-Prosser model for open access journal*). Публікація *OA*-статей здійснюється через спеціальні онлайнні видавничі платформи: *ScienceDirect* — для видавництва *Elsevier*, *SpringerLink* — для *Springer Science*, *WileyInterScience* — для *John Wiley & Sons*, *BlackwellSynergy* — для *Blackwell Publishing* і т. д.

Приклади *OA* наукових журналів та видавництв. *BioMed Central* — видавництво у сфері науки, технологій та медицини, яке першим запровадило модель публікацій у відкритому доступі і було придбано *Springer Verlag* в

2008 р. Всі оригінальні дослідницькі (наукові) статті, опубліковані *BioMed Central*, знаходяться у вільному доступі і викладаються в мережі Інтернет відразу ж після публікації.

Видавництво *Nature Publishing Group (NPG)*. У 2007 р. *NPG* упровадила ліцензії *Creative Commons Attribution NonCommercial — Share-Alike* для публікації тих статей в журналі *Nature*, які уперше описують основну послідовність геному організму. Всі статті в журналах *NPG*, що знаходяться у відкритому доступі, за темою "Біологія молекулярних систем", "Клінічна та трансляційна гастроентерологія", а також "Хвороби і смерть клітин" публікуються на умовах ліцензії *Creative Commons Attribution NonCommercial — Share-Alike*.

Журнали відкритого доступу сімейства PLoS (Публічна бібліотека наукових видань — www.plos.org) випускаються вже більше 10 років і популярні в галузі медицини та біології. У рамках моделі відкритого доступу журнали Бібліотеки стали доступні в інтернеті без оплати за доступ і без обмежень на подальше поширення або використання, за умови зазначення автора (авторів) і джерела, звідки взята цитата, що відповідає положенням відкритої, найбільш дозвоільної ліцензії *CC BY*, і які індексуються зовнішніми пошуковими системами. *PLoS* застосовує ліцензії *Creative Commons Attribution (CC BY)*.

Журнал відкритого доступу PeerJ (www.peerj.com), що має, на відміну від *PLoS*, іншу політику оплати — учений вносить абонентську плату (близько 500 доларів рік) за публікацію своїх статей.

На сайті визначено, які ліцензії відкритого доступу використовуються.

Зазначено, що публікуються всі матеріали згідно з *CC BY* ліцензією (в даний час версія 4.0). Той, хто використовує опублікований матеріал в друге, повинен зазначити автора (авторів) і походження оригіналу, але може вільно повторно використовувати твір, як вважає за потрібне. Ця ліцензія має ознаки дійсно відкритого доступу.

Журнали видавництва Springer. Окрім нових видавців, за тенденціями відкритого доступу пильно стежать великі видавництва наукової періодики, такі як *Springer (www.springer.com)*. Не так давно це видавництво організувало окремий напрямок відкритого доступу під назвою *Springer Plus (www.springerplus.com)*. За бажанням автора його стаття може бути опублікована у відкритому доступі за суму близько 2000 доларів. Платформа *SpringerOpen* містить 195 рецензованих журналів повністю відкритого доступу, що охоплюють усі галузі науки, техніки, медицини, гуманітарних і соціальних наук.

Більшість журналів відкритого доступу мережі *Springer* публікують статті згідно з ліберальною ліцензією *Creative Commons Attribution 4.0 (CC BY)* (Міжнародна версія ліцензії). Ця ліцензія дозволяє необмежене використання, поширення і відтворення в будь-якому середовищі, за умови посилання на авторів і джерело походження, надання посилання на відповідні умови ліцензії *Creative Commons*, та визначення змін, які були вчинені.

Обмежене число журналів продовжує використовувати ліцензію *Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC)* ¹.

Визначено Умови та правила (*Terms and Conditions* ²):

- усі статті, опубліковані на даному веб-сайті з позначкою "Відкритий доступ", ліцензовані відповідними авторами для використання та поширення, що підлягають цитуванню першоджерела відповідно до ліцензії відкритого доступу ³;

- за винятком матеріалу з позначкою "відкритого доступу", користувач не може поширювати будь-який Контент даного веб-сайта або створити базу даних в електронному вигляді чи вручну, завантаживши та зберігши будь-який такий контент без попереднього дозволу *SpringerOpen*;

- за винятком матеріалу, який позначено "відкритий доступ", користувач може лише надати посилання, але не копіювати контент на цьому веб-сайті.

Також, на сайті детально викладені такі пояснення:

- авторське право і ліцензійна угода (http://www.springeropen.com/authors/license_spr);

- надана інформація щодо Ліцензійної угоди з Відкритого доступу, її короткий зміст (будь-хто може: копіювати, поширювати і відображати твір; створювати похідні твори; здійснювати комерційне використання твору) та посилання на Повний текст ліцензійної угоди відкритого доступу (Ідентична *Creative Commons Attribution License*) — <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/~~HEAD=pobj>.

Журнал "Кардіометрія" (РФ) — журнал відкритого доступу. Всі статті знаходяться у вільному доступі для читачів відразу після публікації. Політика відкритого доступу цього журналу відповідає Будапештській Ініціативі "Відкритий Доступ" — це означає, що статті розміщуються в мережі Інтернет, при цьому, будь-якому користувачеві дозволяється читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, посилатися на повні тексти цих статей, індексувати їх, передавати як дані для використання в програмному забезпеченні або використовувати в будь-яких інших законних цілях без фінансових, юридичних чи технічних перешкод крім тих, які можуть виникнути при отриманні доступу до Інтернету.

Надано детальні пояснення щодо:

- політики вільного доступу журналу (<http://www.rus.cardiometry.net/about/policies/open-access-policy>);

- авторських прав і політики архівування.

Цей журнал надає безпосередній відкритий доступ до свого контенту, виходячи з наступного принципу: вільний відкритий доступ до результатів досліджень сприяє збільшенню обсягу глобального обміну знаннями.

¹ SpringerOpen – <http://www.springer.com/gp/open-access>

² Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY).

³ Creative Commons Attribution Non-Commercial 4.0 International (CC BY-NC).

Автори, що публікують статті в даному журналі, погоджуються з тим, що:

1. Весь контент журналу "Кардіометрія" розповсюджується за ліцензією *Creative Commons Attribution (CCAL)*. Згідно з *CCAL* автори зберігають права на свої статті, але при цьому дозволяють усім безперешкодно скачувати, повторно використовувати, передруковувати, змінювати, розповсюджувати та/або копіювати їх, за умови зазначення авторства. На все перераховане вище дозволу від авторів або видавців не потрібно;

2. Автори зберігають право укладати окремі контрактні домовленості, що стосуються невиключного права на поширення версії роботи в опублікованому тут вигляді (наприклад, розміщення її в інститутському сховищі, публікацію в книзі), з посиланням на її оригінальну публікацію в цьому журналі;

3. Відповідно до класифікації *SHERPA/RoMEO* журнал *Cardiology* належить до так званих "зелених" журналів, тобто дозволяє авторам архівувати як препринти, так і постпринти своїх робіт. Автори мають право розміщувати свою статтю в Інтернет (наприклад, в інститутському сховищі або на персональному сайті) до і під час процесу розгляду її даним журналом.

Журнали видавництва Oxford University Press (OUP). *Oxford University Press (OUP)* основною метою вказує заохочення до максимально широкого розповсюдження змісту журналів. Вони пропонують повний набір ліцензування послуг для задоволення потреб установ, фармацевтичних та медичних компаній і видавців по всьому світу.

Зазначено можливість обрання з кількох доступних варіантів ліцензування:

1) дозвільна система — необхідно отримати для повторного використання або перевидання взятих з *Oxford Journals* даних, рефератів або статей дозвіл, який може бути наданий для діапазону повторних застосувань, у тому числі: перепублікація в книзі, журналі, електронний книжці, Презентація PowerPoint, програми Академічних курсів, дисертацій;

2) режим Відкритого доступу Оксфорд *Open* — Статті, опубліковані в рамках платформи Оксфорд *Open* (моделі відкритого доступу) чітко позначені і вільно доступні на сайті відразу ж після публікації, без перешкод. Окрім того, більшість статей, доступних у Оксфорд *Open*, читачі можуть повторно використовувати, перевидавати і поширювати різними способами, залежно від використовуваної ліцензії.

Також розглянуто питання режиму комерційного використання матеріалів у відкритому доступі (зокрема, зазначено, що для всіх статей, опублікованих під ліцензією *Creative Commons Attribution Licence (CC BY 4.0)* або за Відкритою урядовою Ліцензією, дозвіл не потрібен для будь-якого виду комерційного використання матеріалу.

Для всіх статей, опублікованих під *Creative Commons NonCommercial Attribution Licences (CC BY-NC 4.0 and CC BY-NC-ND 4.0)*, або урядовою ліцензією для некомерційного використання, необхідно отримати дозвіл для

всіх видів комерційного повторного використання. Надано визначення комерційних принципів повторного використання для контенту у відкритому доступі. Журнали *OUP* реалізують три типи ліцензій *Creative Commons* (*CC BY Creative Commons Attribution Licence*; *CC BY-NC Creative Commons Attribution NonCommercial Licence*; *CC BY-NC-ND Creative Commons Attribution NonCommercial No Derivatives (NoDerives) Licence*). При цьому, деякі з їх журналів пропонують одну ліцензію *Creative Commons*, а інші можуть запропонувати на вибір два або три. Варіанти ліцензування можуть варіюватись залежно від дисципліни і з урахуванням найбільш придатного варіанту для індивідуального журналу, вони викладені у правилах для авторів кожного журналу, з яких можна точно дізнатись про політику відкритого доступу для конкретного видання.

Журнал "Новини вузів. Радіоелектроніка" (Видавник Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут" ("КПІ")) — <http://radio.kpi.ua/about/hybridOpenAccessPolicy>. До всіх наукових статей, опублікованих у цьому журналі, застосовується підхід, аналогічний політиці гібридного відкритого доступу *Hybrid open access journal*, що відповідає програмі видавництва *Springer Open Choice*. Згідно з політикою оплаченого відкритого доступу *POA (Paid Open Access)* журналу, автор поданої наукової статті має право опублікувати статтю у відкритому доступі на умовах *POA* або надати доступ до статті за передплатою.

У випадку публікації статті у відкритому доступі, ця стаття публікується на умовах ліцензії *CC BY (Creative Commons Attribution)*. При цьому авторські права визначаються документом "Авторські права".

У випадку публікації статті з подальшим доступом за передплатою, до даної статті застосовуються "Політика підписки" і "Політика самоархівування". При цьому авторські права визначаються документом "Авторські права". Після публікації статті в журналі, використання матеріалів статті, розміщених на офіційному сайті журналу (<http://radio.kpi.ua>) визначається документом "Умови використання сайта". До всіх статей, опублікованих на офіційному сайті журналу, надається вільний попередній перегляд (*Free Preview*). На сайті журналу надано перелік документів, які пояснюють режим ознайомлення та поширення матеріалів.

Можливості та обмеження застосування ліцензій відкритого доступу у законодавстві України. Застосування ліцензій відкритого доступу в Україні широко обговорюється фахівцями, при цьому багато компаній, деякі університети та наукові видання в Україні розпочали застосовувати інструмент ліцензій *CC*. Групою фахівців тексти ліцензій *CC* четвертої версії перекладені українською мовою. Однак правовий аналіз ліцензій *CC* свідчить, що у тому вигляді, як вони наведені розробниками, вони не можуть безпосередньо використовуватися в Україні.

Наразі основна причина неможливості застосування ліцензій відкритого доступу *Creative Commons* в Україні, так само, як і інших ліцензій відкритого доступу, пов'язана з відсутністю в Україні можливості укладання

ліцензійних договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в іншій, ніж письмова, формі. Відповідно до другої частини ст. 1107 ЦК України "у разі недодержання письмової форми договору щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності такий договір є нікчемним".

На цей час до Верховної Ради України внесено два закони, що мають врегулювати застосування ліцензій відкритого доступу: проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо авторського права та суміжних прав" (реєстраційний № 3692 від 22.12.2015) та проект, внесений Кабінетом Міністрів України (№ 4579 від 04.05.2016).

Застосування ліцензій відкритого доступу для наукових журналів, книжкових видань наукових установ. До ухвалення зазначених законопроектів, на наш погляд, можливе застосування положень ліцензій відкритого доступу у формі авторсько-правового застереження на сайтах наукових установ-видавців, що не потребує здійснення правових дій прийняття оферти та укладання ліцензійного договору.

Рекомендації щодо охорони авторського права та застосування тих або інших ліцензій мають виходити з того: чи дозволяється комерційне або тільки некомерційне використання творів, чи дозволяється змінювати твори тощо.

З урахуванням наведеного вище, а також досвіду іноземних видавництв щодо використання гібридних моделей розповсюдження наукових видань, наявних видів ліцензій відкритого доступу, можливо запропонувати декілька варіантів визначення режиму доступу до наукових публікацій:

1. Розробка авторсько-правових застережень, ліцензійного договору за умови передплатного видання журналів у електронному вигляді для користувачів з України та іноземних країн.

2. Розробка авторсько-правових застережень та визначення виду ліцензії вільного доступу, за умовами яких наукова установа (видавництво) надає доступ до наукових видань в електронному вигляді у вільному доступі. При цьому варіанти застосування ліцензій включають:

- розробку та застосування власного виду ліцензії;
- застосування одного з видів ліцензій *Creative Commons*.

3. Використання ліцензій *Creative Commons* або власного типу ліцензій для користувачів з іноземних країн.

Після внесення змін до законодавства України щодо можливості укладання ліцензійного договору в електронній формі — використання вказаних ліцензій для користувачів з України.

Види ліцензій *CC*, що доцільно використовувати для наукових видань. Аналіз діяльності іноземних видавництв, а також практики використання наукових статей в Україні свідчить про актуальність розгляду таких ліцензій вільного доступу:

1) *Attribution NoDerivs* ("Атрибуція — Без похідних творів") 3.0 Непортована (*CC BY-ND 3.0*) — тобто, із зазначенням авторства без похідних.

Ліцензія передбачає надання права копіювати та розповсюджувати матеріал на будь-якому носії та у будь-якому форматі для будь-яких цілей, включаючи комерційні. За обов'язкового дотримання авторства, посилання на ліцензію (*Attribution* — Атрибуція). У разі переробки, перетворення матеріалу або використання його як основи для похідного твору, користувач не може поширювати змінений твір (*NoDerivatives* — Без похідних творів).

2) *Attribution NonCommercial NoDerivs* (Атрибуція — Некомерційне використання — Без похідних творів) 3.0 Непортована (*CC BY-NC-ND 3.0*) — із зазначенням авторства, некомерційна, без похідних. На відміну від попередньої ліцензії зазначається, що можливо тільки некомерційне використання. Ліцензія передбачає надання права копіювати та розповсюджувати матеріал на будь-якому носії та у будь-якому форматі для будь-яких цілей, включаючи комерційні. За обов'язкового дотримання авторства, посилання на ліцензію, та у разі переробки, перетворення матеріалу або використання його як основи для похідного твору користувач не може поширювати змінений матеріал. Ця ліцензія найбільш обмежує з основних видів ліцензій *CC*, її іноді називають "безкоштовною рекламою".

Якщо ж будуть використані інші види ліцензій *CC*, які дають можливість вносити зміни до твору, результатом цього може стати така ситуація: користувач зможе внести певні зміни до змісту твору, включити себе до авторського складу даного твору і далі поширюватиме примірник даного твору вже зі зміненим змістом та авторським складом; така ситуація зможе повторюватись безліч разів.

Kapitsa Yu.M., Shahbazjan K.S.

APPLICATION OF OPEN ACCESS LICENSES, WHILE PLACING MATERIALS OF SCIENTIFIC MAGAZINES INTO ELECTRONIC ENVIRONMENT

This paper deals with a number of issues associated with the use of open access licenses, while using scientific magazines and other publications, being placed into electronic environment by leading publishers in the world. In particular, the approaches to the use of Creative Commons licenses are discussed: international legal sources for use of CC, types and components of CC licenses, peculiarities of their use by scientific publishers in the EU, US and Ukraine. Also, ways of using CC licenses and copyright-based reservations on the websites of scientific publishers in Ukraine are proposed.

Key words: scientific journal, electronic environment, copyright, license open access, license Creative Commons.

Капица Юрій Михайлович, канд. юрид. наук, директор Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, kapitsa@nas.gov.ua

Шахбазян Карина Суренівна, канд. юрид. наук, старш. наук. співроб, учений секретар Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, shahbazjan@nas.gov.ua